

EVRO KAO EKONOMSKI I POLITIČKI PROJEKAT I EVROPSKA KRIZA

THE EURO AS ECONOMIC AND POLITICAL PROJECT AND THE EUROPEAN CRISIS

Ivan Mirović

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina,
Bijeljina, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina
ivan.mirovic@fpe.unssa.rs.ba

Apstrakt: U eseju pratimo lucidnu analizu i argumentovanu kritiku evra i temeljnih komunitarnih rješenja, posebno onih rješenja koje se tiču evrozona i EU u cjelini iz pera Džozefa Stigliza. Cilj je da evrozona kao monetarna unija Evropske unije postane funkcionalna. Pitanje je kako? Evro kao, nedovršeni projekat je postao opasnost po evropski komunitarni projekat jer nije osigurao rast, integraciju i kovergenciju članica evrozona, već je pospješio nezaposlenost i nejednakost. Evro nije samo produbio evropsku krizu već je postao i njen generator. Neuspjeh evra je rezultat činjenice da je ekonomska integracija brža od političkog ujedinjavanja. Evropski monetarni sistem se može rekonfigurirati u više valutnih zona, a može se i napustiti u interesu ujedinjene Evrope.

Ključne riječi: evro, evrozona, evropska kriza, moralni kapital, neoliberalizam

Abstract: In the essay we are following lucid analysis and argumentative critique of the euro and of the basic communitarian solutions, especially those solutions that concern the eurozone and the EU as a whole from the pen of G. Stiglitz. The goal is that the Eurozone as a monetary union of the European Union becomes functional, and the question is how? The euro, as an unfinished project, has become a threat to the European communitarian project because it has not secured the growth, integration and convergence of Eurozone members, but has enhanced unemployment and inequality. The euro has not only deepened the European crisis, but has become its generator. The failure of the euro is the result of the fact that economic integration is faster than political unification. The European monetary system can be reconfigured in several currency zones, and can also be abandoned in the interests of a united Europe.

Key Words: euro, eurozone, European crisis, moral capital, neoliberalism

UVOD

Evropska unija je oblikovana kao mirovni, politički i ekonomski projekat evropskih nacionalnih država. Evrozona je monetarna unija Evropske unije čija je dogovorena zajednička fiducijarna valuta evro. Politička filozofija koja oblikuje njenu konstituciju, institucije i politiku je neoliberalizam, skup ideja koji je u temelju političke i ekonomske globalizacije. Stiglic (2016) u studiji Evro analizira kako dogovorena zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope. Krucijalne ideje koje daju odgovor na postavljeno pitanje predmet su našeg eseja. Na temeljno pitanje, koliko je evro pospešio ekonomski rast, rast proizvodnje, integraciju i konvergenciju evropskih država, Stiglicev odgovor je kategorično negativan. Evropa je vjeruje Stiglic „prebrzo,“ ušla u punu monetarnu uniju, ne vodeći računa o neophodnim promjenama za njen uspjeh, (Stiglic, 2016, str 55). Evropska ekonomska kriza i stanje u ekonomskoj teoriji neodoljivo podsjećaju na vrijeme u kome je Kejnsov „Opštoj teoriji kamate i novca,“ zaključio da su, upadljivi nedostaci ekonomije tog doba, neuspjeh da se obezbijedi puna zaposlenost i proizvoljna i nepravedna raspodjela bogatstva i dohodaka, (Kejnsov, 2013, str 362). Evro je izazvao porast nejednakosti i nezaposlenosti. Kao nedovršen projekat, evro je stvorio istu „rigidnost, kakvu je zlatni standard nametnuo čitavom svetu,“ evrozona je dugi niz godina, zaglibljena u stagnaciji, „Dakle, evro kao nedovršeni projekat je postao opasnost po evropski komunitarni sistem. Evro je projektovan odozgo kao „mješavina loše ekonomije i loše ideologije,“ vođen evropskom devizom, učinimo, pa diskutujmo. Evropska monetarna unija preferira finansijske interese pojedinih grupa i država. Kao dogovorena fiducijarna valuta, evro nije cilj već sredstvo za ostvarenje ekonomske sigurnosti, podjele rizika, solidarnosti i kohezije. Sistem evra je „pokvaren,“ i cijena „ukoliko ga uskoro ne popravimo biće ogromna,“ (Stiglic, 2016, str 10). Postoji rješenje. Evropski monetarni sistem u interesu evropske stabilnosti i prosperiteta se može rekonfigurirati u više evrozona, a ukoliko je neophodno evro se može i „napustiti,“

1. Evro je stvorio evropsku krizu

Druga relevantna teza koju valja dokazati je da je evro stvorio evropsku krizu. Navedenu hipotezu smatramo upitnom, jer su uzroci krize i globalni, naime opšte je mjesto da se globalna finansijska kriza, posebno američka, „nepримjetno,“ pretvorila u evropsku krizu (finansijsku, ekonomsku, migrantsku i političku krizu), kao razbijanje suverenih nacionalnih država. Po našem mišljenju nije moguće redukovati evropsku krizu na krizu evra i izvoditi je iz zajedničke valute i Evropske monetarne unije. Evidentno je i nesporno da je funkcionisanje evra, koji je njemački projekat, determinisano evropskim komunitarnim sistemom i nepostojanjem odgovarajućih institucija, i instituta, poput onih koje ima američki dolar (SAD).

Zbog važnosti njemačke marke kao sidra na koje se vežu ostale valute, Bundesbanka je određivala monetarnu politiku, koju su slijedile ostale centralne banke, cilj je osigurati stabilnost valute i nisku inflaciju. Po Stiglicovom mišljenju evrozona je pogrešno postavljena, „od samog početka,“ (Stiglic, 2016, str 33). Evropa, kao skup raznorodnih država po svim parametrima, bez odgovarajućih institucija i rješenja nije

smjela i pored načela supsidijarnosti, pristati na jednu valutu koja zahtijeva fiksni kurs među članicama i jedinstvenu kamatnu stopu. Sasvim je jasno da Evropska monetarna politika u liku ECB i pored stabilnosti cijena ,ne podstiče rast, zaposlenost i stabilnost, već preferira štednju kao neumjereno smanjenje državne potrošnje. Taj koncept kao rezultat sprege politike i ekonomije, neoliberalističkih ideja i vjerovanja da ne postoji alternativa postojećoj monetarnoj uniji i politici pokazao je ne samo sve manjkavosti u krizi, već je i sam postao generator krize. Euro je po Stiglicu,, kočio,, prilagođavanje udarima koji su različito pogađali različite zemlje evrozone, a nije ni eliminisao,, suverene rizike,, da država neće moći da otplati dug. Perifernim prezaduženim zemljama u evrozoni onemogućen je pristup kreditima (Grčka, Španija, Portugalija, Irska).Euro korespondira sa tržišnim fundamentalizmom, i neupitnom globalističkom vjerom da je moguć rast i prosperitet za sve. Međutim, ekonomski učinak evrozone je i „žalostan,, i „razočaravajući,,(u gubitku proizvodnje i životnog standarda). Naime, za razliku od zemalja izvan evrozone, poput Norveške i Švedske, ni Njemačka nije uspješna sa godišnjim rastom od 2007. po stopi od samo 0,8 procenata godišnje.

Grafikon 1. Stopa rasta BDP u Njemačkoj

Izvor::<https://tradingeconomics.com/germany/gdp-growth>

Njemački antiinflacioni koncept,, fiskalne razboritosti, niskih deficita i dugova,, , kao restriktivni koncept štednje postao je dominantan, ali je vodio divergenciji evropskih država. Naime, u ekonomskoj krizi snažnije zemlje poput Njemačke su profitirale na račun slabijih poput Grčke. Slabije zemlje evrozone su gubile dio suvereniteta u korist partnera da bi zauzvrat dobile pomoć, a neke poput Grčke su otjerane sa finansijskih tržišta. Komunitarne institucije su, ne snalazeći se reagovala sporo i post festum na udare globalne krize. Generalno, ni ekonomska neoliberalna teorija, zbog nespособnosti predviđanja, nije upozoravala na opasnosti. Programi MMF, ECB i Komisije su spasili banke i finansijska tržišta, ali su mnoge članice EU u krizi prezadužene, zarade su pale, a nejednakost porasla. Krajnje restriktivna politika štednje i rezanje državnih izdataka da bi se smanjio deficit dovela je do ekonomske kontrakcije koja je vodila produbljavanju krize. Strukturne reforme u EU su značile smanjivanje zarada i cijena, slabljenje pregovaračkih prava radnika, a zbog rigidnosti evra zemlje u krizi nisu mogle da depresiraju novac i time izvoz učine jeftinijim. Nedostatak socijalnog konsenzusa, slabljenje osjećaja solidarnosti i socijalne kohezije i krize evropskog socijalnog modela korespondira sa krizom evra i situacijom da se i

ECB u krizi, fokusira na inflaciju. Ideologija tržišnog fundamentalizma uvjerava da je ekonomska kriza isključivo rezultat pogrešne državne odluke, a nikako neodgovornog ponašanja privatnog sektora. Odgovorni su samo birokrate, a ne preduzetnici. Međutim, ekonomska efikasnost podrazumijeva ne samo ekonomske slobode već i zajedničko osiguranje u bankarskom sistemu i „sistem zajedničkog duga“, a toga je lišena evrozona. Evidentno je da je u krizi došlo do „demokratskog deficita“, naime ovlašćenja za donošenje ekonomskih odluka članica u krizi delegiraju se Trojci. Evropa se našla pred izborom „više Evrope“, ili „manje Evrope“, „Evropska monetarna unija, po Stiglicu, ne vodi većoj političkoj integraciji Evrope. Neke reforme koje bi jačale poziciju evra, vodile bi zajedničkom depozitnom sistemu u cijeloj evrozoni, kao i „nekom zajedničkom obliku zaduživanja, poput evrobveznica“. Sve opcije su otvorene, promjene mogu ići u pravcu izlaska nekih zemalja iz evrozone, raspada evrozone u „dve ili više valutnih oblasti“, zatim uvođenjem fleksibilnog evra, ili ukidanjem evra. (Stiglic, 2016, str 54.)

2. Evro, argumenti pro et contra

Neoliberalni koncept evra implicira generalno očekivanje o nužnom političkom i ekonomskom ujedinjavanju Evrope koje će rezultirati mirom kao prvom premisom ujedinjene Evrope. Međutim, od uvođenja do danas, evro ima „razdornu ulogu“, „više dijeli nego što ujedinjuje države članice evrozone i Evropske unije. Uveden da se izbjegne „tiranija valutnog tržišta“, pretvorio se u „novi zlatni kavez“, koji disciplinuje slabije članice na istu mjeru „štednje kakve su primjenjivane tridesetih godina“, od Grčke, do Španije, Italije i Francuske. (Koen, 2014. str 105). Prvi argument u korist evra kao dogovorene zajedničke valute, u analogiji sa SAD koja ima dolar, je da će Evropska monetarna unija učiniti EU globalno uticajnijom po svim relevantnim parametrima, posebno ekonomskim. Međutim, protivargument je „ako postoji evropski konsenzus, uticaj Evrope će se osjetiti čak i bez monetarne unije.“ (Stiglic, 2016, str.61). Ukoliko je tačno da je EU faktor mira ipak nema valjanih argumenata da je zajednički dogovorena valuta smanjila „vjerovatnoću sukoba“. Jedan od argumenata je da evro jača evropski identitet ne stoji. U eri elektronskog novca, kreditnih i debitnih kartica, posebno u krizi, jača nepovjerenje ne samo u evro već i u evropski projekat. Upitni su i klasični argumenti za prednosti ekonomske integracije, jer je životni standard rezultat napretka u tehnologiji i znanju, gdje svi pojedinci mogu imati benefite od „stvaranja društva koje uči“, „Zemlje, poput Njemačke, zbog lošeg historijskog iskustva sa inflacijom, i bojazni od eksternalija koje bi mogle pratiti evro, dakle, od prelijevanja negativnih efekata na druge, preferirale su niske deficite i nisko zaduživanje. Iako Njemačka sa fiksnim kursom evra nije mogla da snizi vrijednost svoje valute, mogla je sniziti troškove proizvodnje snižavanjem nadnica i tako ostvariti prednost nad susjedima. Problem funkcionisanja evra valja dovesti u vezu sa značajnim razlikama u ekonomskim strukturama, stavovima o prioritetu i funkcionisanju ekonomije. Kamatna stopa ECB kao instrument kontrole inflacije nije prikladna za zemlju koja pati od visoke nezaposlenosti. Pokazalo se, evro može da koči ekonomsku diverzifikaciju i dovodi do koncentracije proizvodnje u nekoliko jakih zemalja evrozone. (Stiglic, 2016, str 70). Prednost evra je što eliminiše rizik promjene deviznog kursa kao jednog od glavnih uzroka ekonomskog rizika. Međutim,

preduzeća se mogu kratkoročno nositi sa tim rizikom putem kupovine i prodaje deviza kroz valutni forward, trgovinom fjučersima, zaključavanjem kursa u vrijeme transakcije.

Niske kamatne stope tokom cijele 2016. bile su rezultat globalnih faktora, odnosno faktora specifičnih za evropodručje. Neki od njih bili su dugoročne prirode, a odnosili su se na strukturne promjene, kao što su kontinuirani demografski trendovi i nizak rast produktivnosti, a drugi su bili povezani s razduživanjem nakon finansijske krize i viškom planirane štednje iznad planiranih ulaganja i rashoda za potrošnju.

Slika 1. Ključne kamatane stope ECB

Date		Deposit facility	Main refinancing operations		Marginal lending facility
			Fixed rate tenders Fixed rate	Variable rate tenders Minimum bid rate	
With effect from					
2016	16 Mar.	-0.40	0.00	-	0.25
2015	9 Dec.	-0.30	0.05	-	0.30
2014	10 Sep.	-0.20	0.05	-	0.30
	11 Jun.	-0.10	0.15	-	0.40
2013	13 Nov.	0.00	0.25	-	0.7

Izvor: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates

U prvom kvartalu 2016. godine (odlukastupila na snagu 16.03.2016. godine) kamatna stopa nakreditne olakšice je sa 0,3% smanjena na 0,25%, kamatna stopa na glavne operacije refinansiranja je sa 0,05% smanjena na 0,0%, dok je kamatna stopa na depozitne olakšice sa -0,3% smanjena na -0,4%.

3. Evro u svjetlu ekonomske i političke integracije

Neuspjeh evra posledica je činjenice, da je ekonomska integracija u Evropi (globalizacija) brža od političke integracije. Politička integracija vodi međuzavisnosti zemalja i zajedničkom djelovanju, solidarnosti, da svima bude bolje, „U nedostatku dobrog političkog ujedinjavanja, nema institucija kolektivnog djelovanja putem kojih

bi ekonomska integracija, „bila uspješna za sve, a, bez solidarnosti neki su po definiciji gubitnici. U EU ne postoje institucije koje bi osigurale uspjeh monetarne unije, što govori o nedovršenosti komunitarnog projekta, snazi evroskepticizma i gubitka vjere u sam evropski projekat. Postoje razlike među državama u shvatanjima o zakonima ekonomije, (privatizacije i prirodni monopoli), funkcionisanja ekonomije među državama evrozona. Naime, njemački koncept štednje, vjerovanje da je rezanje potrošnje i podizanje poreza spasonosno za zemlje sa fiskalnim deficitom, nametnut je ostalim članicama. Naravno tu su i koncepti Trojke, i Vašingtonskog konsenzusa, koji su se pokazali pogrešnim, a čije greške plaćaju zemlje u krizi, često gubitkom dijela suvereniteta.

Privatizacije u svim novo pridruženim članicama EU redukovale su pravo pristupa resursima, minimalno pravo pristupa vodi i električnoj energiji. Na evropskoj agendi su pitanja socijalne pravde, kolektivnih i pojedinačnih prava, posebno oslabljenih pregovaračkih prava radnika. Na dnevnom redu su temeljne evropske liberalne vrijednosti, razlike o demokratiji kao proceduri, efikasnom i dobrom društvu.

Kao ambiciozan komunitarni projekat Evrope vođen idejom mira, ekonomskog prosperiteta, sigurnosti, stabilnosti i konvergencije država u svojoj realizaciji ozbiljno pati od „demokratskog deficita,“. Pokazalo se da je značajan dio nacionalnog (državnog) suvereniteta delegiran na zajedničke institucije Unije, koje djeluju arbitrarno (presporo, neefikasno, pa i nepravično).

Dosadašnja unijska praksa svjedoči da su brojna ekonomska i politička rješenja nametnuta državama od strane lidera i institucija EU bez ozbiljnije odgovornosti za neuspjeh tih rješenja. Iako nema ozbiljnih pobuna u pogledu izlaska iz evrozona, evro još niko nije napustio i uz visoke troškove njegovog održavanja, nezadovoljstvo raste. Da evro ne jača demokratiju svjedoči ECB koja kao nezavisna banka ne polaže računa za svoju monetarnu politiku i djelovanje. Teško je kvantifikovati cijene (ekonomske, političke i socijalne) koje su evidentne, ostaje da se procijene koristi od uvođenja dogovorene zajedničke valute, a njih bez sumnje ima.

5. Ekonomski i socijalni učinci evrozona

Kriza u evrozoni se ne smiruje, velikim dijelom zbog nesposobnosti komunitarnih institucija da je uspješnije rješavaju. Krucijalni pokazatelji izlaska iz krize su rast BDP, ali tu su i stopa nezaposlenosti, proizvodnja po glavi stanovnika, rast nejednakosti, ne svjedoče o epohalnom oporavku. U poređenju sa pojedinačnim zemljama članicama, evrozona je velika i mnogo zatvorenija privreda. U pogledu učešća u globalnom BDP-u, to je treća po veličini svjetska ekonomija, nakon Sjedinjenih Američkih Država i Kine.

Kao i u drugim visoko razvijenim ekonomijama, sektor usluga ima najveći udio u ukupnoj proizvodnji, zatim industrijski sektor, dok je udio poljoprivrede, ribarstva i šumarstva relativno mali. Eurozona je jedna od najvećih svjetskih ekonomija u pogledu stanovništva, sa gotovo 340 miliona stanovnika.

Slika 2. Ekonomski pokazatelji evrozona i drugih velikih ekonomija u 2016.

	Unit	Euro area	United States	Japan	China
Population	millions	340.2	323.4	126.8	1,382.7
GDP (share of world GDP in PPP)	%	11.7	15.5	4.4	17.7
GDP per capita	€ thousands	31.7	43.1	31.2	11.6
Value added by economic activity					
Agriculture, fishing, forestry	% of total	1.6	1.1 ^{*)}	1.1 ^{*)}	8.6
Industry (including constructions)	% of total	25.1	20.0 ^{*)}	28.9 ^{*)}	39.8
Services (including non-market services)	% of total	73.4	78.9 ^{*)}	70.0 ^{*)}	51.6
Unemployment rate (share of the labour force)	%	10.0	4.9	3.1	4.0

Izvor: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/eaec/html/index.en.html>

To što evrozona deceniju stagnira i bilježi slabije rezultate od zemalja koje nisu članice, po Stiglicu, odgovorna je rigidna evropska zajednička valuta, evro i pravila evrozona. Kao što je komunitarno ustrojstvo EU, istovremeno i njeno ozbiljno ograničenje, tako i osnovni problem evrozona leži u njenoj inertnosti i tromosti. Naime, njena politika i struktura ne omogućava joj prilagođavanje na šokove i udare globalne finansijske krize. Neke zemlje su doživjele slab rast poput vodeće Njemačke, a druge strahovit pad poput Grčke. Pad životnog standarda, i ekonomske sigurnosti pokazuje razlike u evrozoni, Evropi izvan evrozona i SAD. Kao važni činioci u razmatranju navedenih kategorija su veliko smanjenje državne potrošnje, pad produktivnosti, proizvodnja po radno sposobnom licu, porast nezaposlenosti, posebno mladih nezaposlenih lica. Po Stiglicu, tri su vidljive konsekvence uvođenja evra, nema opšteg naglog rasta u evrozoni, zarade su niže nego prije uvođenja evra, „jaz se još uvijek širi„ (Stiglic, 2016. str 97). Osnovni problem je što je evro kao rigidna valuta poremetio prilagođavanje zemalja članica evrozona i kompanija promjenljivim okolnostima globalne privrede. Izvjesno je da je slab učinak evrozona rezultat i drugih brojnih faktora, ali je nesumnjivo da je uvođenje evra i slab učinak evrozona ne samo korelativno, već i uzročno povezano.

5. ECB i njena monetarna politika

Evropska centralna banka, (ECB) osnovana je 1998. godine sa sjedištem u Frankfurtu na Majni, po uzoru na Njemačku saveznu banku (Bundesbanku), „ kao najača i najefikasnija ustanova u evrozoni, je *conditio sine qua non* evra kao jedne valute evrozone koja je zamijenila 19 različitih nacionalnih valuta. Dominantna ideja finansijskih tržišta, da su nezavisne centralne banke uspješnije dovedena je u nezavisnosti ECB do krajnjih kosekvenci demokratskog deficita i neodgovornosti. Tri su premise neoliberalnog argumenta za nezavisnost ECB, prvi prioritet je inflacija, drugi, borba protiv inflacije je tehnokratski čin, i treći, nezavisnost ECB jača borbu protiv inflacije. (Stiglic, 2016, str 191). Zapravo, finansijski sektor je osvojio ECB. Ona određuje kamatne stope, precizira kurs i može da kupuje i prodaje devize. Instrumenti ECB su operacije na otvorenom tržištu, stalno raspoložive mogućnosti posuđivanja i obavezne rezerve.

Tabela 1: Iznos obaveznih rezervi u Evrozoni

Reserve maintenance statistics (EUR millions)	
Reserve maintenance period ending in:	November 2017
Required reserves:	122,264
Excess reserves:	1,131,016
Deficiencies:	1
Current account holdings:	1,253,280

Izvor: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/mr/html/index.en.html>

Evro je ubrzao integraciju finansijskih sistema, ali je i preuzeo njemačku monetarnu doktrinu o kontroli inflacije, (Michel Aglieta, Andre Orlean, 2007, str 288). Dakle, uvođenjem evra, nacionalne države članice se odriču monetarnog suvereniteta, kontrole nad svojim kamatnim stopama, nemaju devizni kurs kao instrument podešavanja vlastite valute. Istraživanja nedvosmisleno ukazuju da su zemlje evrozone suviše različite, da bi mogle da dijele istu valutu. Prema kriterijima konvergencije države kandidati su morale da ograniče deficit, manji od 3 posto BDP i dugove manje od 60 posto BDP. Međutim, empirijski podaci ukazuju na problem niskog rasta, porast nestabilnosti i divergencije među članicama evrozone i EU u cjelini. Pokazalo se da kriteriji konvergencije uprkos očekivanjima sprečavaju državu članicu da reaguje na krizu, stvarajući mehanizme za njeno produbljanje i slabljenje ekonomije. Teorijski koncept na kome počiva ECB je neoliberalizam i tržišni fundamentalizam, vjerovanje u postojanje efikasnog tržišta, ideologija ugrađena u

Statut ECB. Velika depresija je početkom 20 vijeka jasno postavila problem državnog intervencionizma i tržišnog fundamentalizma, to pitanje u evropskoj krizi je iznova aktuelizovano i u teoriji i u praksi. Za razliku od Kejnsa, koji je 30- tih godina prošlog vijeka preferirao centralno državno rukovođenje i proširivanje ingerencija vlade u cilju pune zaposlenosti, pa i na uštrb, proizvodne efikasnosti i slobode, (Džon M. Kejns, 2013 str ,213) Milton Fridman misli da je veliku depresiju stvorilo, „pogrešno vladino upravljanje, a ne nestabilnost koja je svojstvena privatnoj ekonomiji, (M. Fridman, 2012. ,str 49.). Uticaj monetariste M. Fridmana je evidentan, centralne banke ne treba da pokazuju nikakve preferencije, već da povećavaju novčanu masu po fiksnoj stopi, odnosno da je smanjuju prema formuli koju diktira inflacija. Ovlašćenja ECB, inspirisana njemačkom monetarnom doktrinom, fokusiraju se na stabilnost cijena (inflaciju), ali ne i finansijsku stabilnost, dok u rezultatu pospješuju nezaposlenost i rastuću nejednakost. Monetarna politika ECB ne obezbjeđuje rast, stabilnost i prosperitet za cijelu Evropsku uniju. Međutim, u evropskoj krizi ECB odlučuje o sudbini bankarskog sistema članice evrozone (Grčka). Monetarnu politiku dodatno opterećuje nedostatak fiskalne politike, ograničena potrošnja EU, te dužnička ograničenja za svaku državu članicu. Dodatni problemi evrozone su nefunkcionisanje internih devalvacija (sporo prilagođavanje zarada i tržišna rigidnost) i spoljni debalansi (trgovinski deficiti). Euro je doveo do neusklađenosti, naime u slabim državama realni kurs je bio isuviše visok, te je uvoz uveliko nadmašivao izvoz. Primjera radi, niske kamatne stope i priliv kapitala u španskim bankama vodile su stvaranju „mjehura nekretnina, „ koji je deformisao špansku privredu. Dužnička kriza u evrozoni zbog nepostojanja centralizovanog kreditiranja pogodila je države, domaćinstva i stanovništvo. U komunitarnoj zajednici kakva je EU, u kojoj evrozona ima po definiciji uravnotežen trgovinski bilans i trgovinski suficit je problem, jer ako Njemačka ima suficit, izvozi više nego što uvozi, druge zemlje imaju deficit. Tako njemački spoljnotrgovinski suficit nameće eksternalije ostalim članicama evrozone. Suficit, po Kejnsu, u nekim aspektima može biti veći problem od deficita jer doprinosi padu globalne tražnje. Paradoks štednje vodi padu zarada, porastu nezaposlenosti , nedostatku agregatne tražnje i smanjenju nivoa prihoda. Paradoks je da su kriteriji konvergencije (determinisani deficiti i dugovi) dodatno otežali postizanje pune zaposlenosti u Evropi, ali su povećali i jaz između dužnika i povjerilaca. (Stiglic, 2016 str 146.). Dakle, pravi problem evrozone je u njoj strukturi i njenom neadekvatnom ponašanju u krizi. Tržišni mehanizmi nisu odgovarajuća zamjena za rigidnost evra, nemogućnost prilagođavanja kamata i kursa. Dakle, projektovan na pogrešnoj teoriji euro je izvor evropske krize, tvrdi Stiglic. Drugi izvor koji je stvorio evropsku krizu je jedinstveno tržište i „tržišna iracionalnost, „ koja je omogućila bijeg kapitala iz banaka slabih u banke jakih država u evrozoni. Uzroci bijega su rezultat nepovjerenja, ne toliko u bankarski sistem koliko u domicilnu državu da je u stanju da spasi banku. Jedno od rješenja u prevenciji razdvajanja u evrozoni je „zajedničko kombinovano osiguranje depozita za sve banke u evrozoni, (Stiglic, 2016 str 154). Cjelovito rješenje je bankarska unija koja pored zajedničkog osiguranja depozita podrazumijeva zajednički regulatorni okvir, nadzor i zajedničku proceduru rješavanja isplate. Regulisanje finansijskog sektora susreće se sa teškoćama, mjere regulacije, nadzora i kontrole. Posebno su relevantne pravne

norme koje nalažu da banke treba da budu adekvatno kapitalizovane. Zatim, tu su razlike u javnim investicijama i razilaženje u tehnologiji, te aktuelne reforme koje ističu javnu potrošnju kao izvor krize(javno rasipništvo).Komunitarno vjerovanje da će veće i sofisticiranije tržište i evro proizvesti funkcionalniji i bolji ekonomski sistem nije ništa više nego puko očekivanje i ideologija tržišta. Ekonomski sistem evrozone se pokazao divergentnijim i manje stabilnim koji konstantno produkuje nejednakost kako na makro tako i mikro nivou.

6. Krizne mjere i moralni kapital

Osnovna Stigliceva teza vezano za krizu evrozone glasi: Kako je politika Trojke pogoršala nesavršenu strukturu evrozone i garantovala depresiju.Kriza evrozone, posebno u zemljama poput Španije, Portugalije, Kipra, i naročito Grčke pokazala je ranjivost evropske monetarne unije, i same Evropske unije. Dakle krizu evra, i loša rješenja Trojke koja se nude tim zemljama kao programi restrikcije i štednje.Ti programi su mehanizmi koji garantuju da će zemlja dužnik platiti prilagođavanja i da će evropske povlaštene države i evropske banke kao povjerioci biti isplaćene.To su makroekonomske mjere direktno usmjerene na budžet, deficite i dug prezaduženih zemalja koje su u krizi produbile njihov neuspjeh.Neke od mjera su bile trivijalne (svježe mlijeko, težina vekne) druge kontraproduktivne, snižavanje nadnica, revizija kolektivnog pregovaranja.Po Stiglicu, reforme koje bi imale smisla tiču se privrednog rasta, industrijske politike, podsticanja jednakosti, reforma finansijskog sektora i mjere kao odgovor na realnost klimatskih promjena. U centru programa koji se nude prezaduženim članicama, je politika štednje, smanjenje državne potrošnje i povećanje prihoda.Međutim, politika štednje vodi privrednoj kontrakciji, snižava prihode i povećava socijalna davanja, jednom riječju produbljuje krizu i povećava stradanja ljudi.S druge strane, gubitak posla, nezaposlenost i porast nejednakosti šteti ekonomskom rastu.Primarni suficit, kao jedna od mjera Trojke, vodio je privrednom usporavanju navedenih slabih ekonomija. Trojka je u Grčkoj insistirala na visokim efektivnim poreskim stopama čak i onih sa veoma niskim primanjima. Pokazalo se da ni privatizacija, prodaja državne imovine, kao jedna od mjera Trojke ne poboljšava direktno i nužno bilans stanja države.Jedna od mjera Trojke u svrhu povećanja prihoda je smanjenje potrošnje, zarada i penzija, što govori o dubokom deficitu moralnosti, da se za krizu optuže „žrtve„.Važna mjera Trojke tiče se spasavanja banaka, pri čemu je svaka država odgovorna za sopstvene banke. Evidentno je da se spasavanjem i restrukturiranjem duga u Grčkoj, spašavaju njemačke i francuske banke, kao i njemačka i francuska država. Evropska solidarnost u krizi, na primjeru Grčke, jednaka je njemačkom interesu. Dodatne teškoće su nedostatak empatije i nepostojanje evropske solidarnosti, pomanjkanje moralnog kapitala komunitarne zajednice i ekonomskog morala evropskih institucija i lidera.Kineski mislilac Konfučije iz perioda prije Ćin dinastije jednom je rekao,, Sramota je da narod vodi jadan i bijedan život u bogatoj i pravednoj zemlji, a sramota je i da ljudi žive u bogatstvu i da vode plemenit život u siromašnoj i nepravičnoj zemlji,, (Vang Sjaosi, 2016, str 27).Evropski ekonomski i socijalni razvoj zahtijeva i pravednost i moralnost,kao neodvojive vrijednosti od evropskog bogatstva. Profit i moralnost su međusobno

povezani i integrisani., Moralnost je profit., (Vang Sjaosi, 2016, str. 27).Krizna je jasno izoštrila pitanja smisla evropskih demokratskih i humanističkih vrijednosti, ljudskih prava i sloboda, te ekonomskog morala i moralnog kapitala uopšte.

7. Funkcionalna evrozona - uspješan evro

Funkcionalna evrozona i uspješan evro su u funkciji spašavanja Evropske unije kao poželjne, mirne i prosperitetne zajednice evropskih nacija. Stiglic navodi set reformskih mjera koje vode stvaranju funkcionalne evropske monetarne unije. Te mjere su ispod ekonomske i političke integracije SAD, ali su bolje od postojećih rješenja u evrozoni. Reforma strukture evrozone je usmjerena na ekonomski sistem čiji su ciljevi, puna zaposlenost, snažan rast u svakoj zemlji članici, i održivi deficit tekućeg bilansa.

7.1. Mjere strukturne reforme

Bankarska unija, zajednički bankarski sistem, zajednički nadzor, zajedničko osiguranje depozita, jednake procedure, zajedničko rješavanje isplata. Objedinjavanje i restrukturiranje duga, ECB emituje obveznice u evrima , garant je evrozona, s prinosima., koji bi se pozajmljivali različitim zemljama evrozone.,(Stiglic, 2016, str 270). Zajednički okvir za stabilnost, reforma kriterija konvergencije, Fond solidarnosti za stabilizaciju, progresivni automatski stabilizatori, fleksibilnost mjera monetarne politike, regulacije kontrole nestabilnosti tržišta i aktivne kontraciklične fiskalne mjere. Strukturno prestrojavanje ,obeshrabrujući suficiti, (porez na suficit), eksapanzivna politika nadnica i fiskalna politika u zemljama sa suficitom, javna infrastruktura. Makroekonomija evrozone, puna zaposlenost i ekonomski rast Evropske unije, finansijski sistem u službi privrede i društva, reforma korporativnog upravljanja, dugoročne odluke, stop divljanju kratoročnog gledišta, bankrotstvo i stečaj, zelene investicije.Smanjenje rastuće nejednakosti, posvećenost zajedničkom prosperitetu.Od štednje do ekonomskog rasta, promjena preovlađujuće paradigme kao reforma krizne politike, državna podrška privatnom kreditiranju i investicijama, usklađena fiskalna politika, uravnotežen budžet.Navedene „skromne,, mjere bi vodile konvergenciji među zemljama članicama i prosperitetu zajednice samo u uslovima političkog konsenzusa oko toga šta je to,,više Evrope,, danas.

ZAKLJUČAK

Evropski projekat je na velikom ispitu, evrozona je u problemu zbog svoje strukture, u problemu je ne samo ekonomija već i demokratija. Evro nije faktor konvergencije, ekonomski sistem je,, prepun eksternalija,, postupci nekih država, pojedinaca i kompanija nameću visoke troškove drugima. ECB fiksira jednu ključnu cijenu, devizni kurs i jednu kamatnu stopu za cijelu evrozonu, ali ne pospješuje rast, punu zaposlenost i smanjivanje nejednakosti. Države, izuzev Njemačke koje su poštovale pravila evrzone su u krizi.Monetarna unija je u funkciji jačanja Evropske unije samo ukoliko evropski politički projekat i igre moći to dopuste.Problem evra kao jedine valute nije više samo pitanje novca i ekonomije, već problem ideologije i domaće

evropske politike. Jedna od alternativa je „fleksibilni evro,, različite zemlje ili grupe zemalja mogu imati svoj evro. Dakle, budućnost evra kao fiducijarne dogovorene valute zavisi ne samo od ekonomskih, i političkih rješenja koliko i od resursa koji se zove moralni kapital i ekonomski moral, dakle od činjenice koliko je komunitarna zajednica (i njeni lideri) moralna zajednica. Istorijski argumenti svjedoče da evropski ekonomski i moralni razvoj nisu išli u istom smjeru, ali i da evropski komunitarni projekat vrijedi spašavati. Modernom svijetu, bez globalne vlade, potrebna je ujedinjena Evropasa svojim vrijednostima.

LITERATURA

- [1] Danijel Koen, (2014) *Homo oeconomicus (zabludeli) prorok novih vremena*, Beograd, Klio.
- [2] Džon M. Kejns, (2013). *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [3] Džozef E. Stiglic, (2016). *Evro*, Novi Sad, Akademska knjiga.
- [4] Fridman. M , (2012). *Kapitalizam i sloboda*, Beograd, JP Službeni Glasnik.
- [5] Ha Džun Čang, (2016). *Loši Samarićani*, Beograd Mali vrt
- [6] <https://tradingeconomics.com/germany/gdp-growth>
- [7] https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rate
- [8] <https://www.ecb.europa.eu/mopo/eaec/html/index.en.html>
- [9] <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/nr/html/index.en.html>
- [10] Michel A, Andre O, (2007). *Novac između sile i povjerenja*, Zagreb, Mate.
- [11] Vang S, (2016). *O moralnom kapitalu*, Beograd, Albatros Plus.
- [12] Varufakis J, (2017). *A slabi trpe ono što moraju*, Beograd, Laguna.

SUMMARY

The euro, as an unfinished project, has become a threat to the European communitarian project because it has not secured the growth, integration and convergence of Eurozone members, but has enhanced unemployment and inequality. The euro has not only deepened the European crisis, but has become its generator. The failure of the euro is the result of the fact that economic integration is faster than political unification. The European monetary system can be reconfigured in several currency zones, and can also be abandoned in the interests of a united Europe.